

200 с.

9. Николина Н. А. «Скорнение» в современной речи / Н. А. Николина // Язык как творчество. – М. : ИРЯ РАН, 1996. – С. 309–318.
10. Тропина Н. И. Глагол как средство речевого воздействия / Н. И. Тропина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 98 с.
11. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая. – М. : Индрик, 2001. – 503 с.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2013 року

УДК 81'44:81'367:81'371

*Наталя Іваницька
(м. Вінниця, Україна)*

СИНТАГМАТИЧНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМ: КОРЕЛЯТИВНИЙ СИНТЕТИЗМ

У статті подано фрагмент опису можливих параметрів формальних ознак корелятивності (корелятивного синтетизму) у зіставлюваних дієслівних системах української та англійської мов. Виявлені випадки корелятивного синтетизму в дієслівних класах, охоплених різними підкатегоріями дієслівної категорії «процесуальність».

***Ключові слова:** зіставне мовознавство, дієслівні системи української та англійської мов, tertium comparationis, корелятивний синтетизм.*

В статті представлено фрагмент описання можливих параметрів формальних ознак кореляції (коррелюючий синтетизм) в сопоставляемых глагольных системах українського та англійського мов. Виявлені випадки корелятивного синтетизму в глагольних класах, охоплених підкатегоріями «процесуальність».

***Ключевые слова:** сопоставительное языкознание, глагольные системы украинского и английского языков, tertium comparationis, коррелирующий синтетизм.*

The article presents the part of the investigation devoted to the possible parameters which can be used as the indication of formal correlation (correlative synthetics) between Ukrainian and English verbal systems. The cases of correlative synthetism in verbal classes covered by the subcategories «process» were highlighted.

Key words: *contrastive linguistic, Ukrainian and English verbal systems, tertium comparationis, correlative synthetics.*

Сьогодні мовознавство тяжіє до акцентування проблем, пов'язаних із комплексним вивченням дієслова як універсального мовного феномену, своєрідного щодо лексичної і граматичної семантики, синтаксичної конструктивності, функціональної специфіки, а також системних та міжрівневих зв'язків і відношень з іншими мовними одиницями. Отримавши статус «центральної» в частиномовній ієрархії, як і в синтаксичних течіях, що ґрунтуються на вербоцентричній теорії, дієслово не перестає «хвилювати» дослідників, постійно перебуваючи в епіцентрі наукових пошуків та дискусій (О. Потебня, Ю. Апресян, І. Арнольд, В. Русанівський, Ю. Жлуктенко, Л. Васильєв, І. Мещанінов, І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, С. Соколова, Г. Почепцов, О. Смирницький, Т. Масицька, Ф. Бацевич, В. Каліущенко, Ш. Басиров, І. Корунець, М. Калько, О. Леута, Н. Мединська, І. Арібжанова, С. Сухорольська, О. Ванівська, В. Levin, Ch. Fries, R. Quirk, T. Rappoport, A. McMillion, G. Leech, F. Palmer). Перспективним у цьому контексті постає не лише всебічне внутрішньомовне осмислення лінгвальної сутності дієслівних систем, але й їх вивчення в міжмовних паралелях, зокрема українсько-англійській.

Зокрема, *актуальним* для двобічного зіставлення [2]; [5]; [6]; [7] виступає комплексне дослідження їхньої лексико-семантичної парадигматики та формально-синтаксичної синтагматики, проведене в проекції на обрану *tertium comparationis* (основу зіставлення), якою в наших роботах виступає категорія «процесуальність» [3]; [4].

Вважаємо, що зіставлявані українська та англійська дієслівні системи, сформовані автосемантичними та синсемантичними одиницями, володіють достатніми

формальними виявами (ознаками, параметрами) корелятивності / некорелятивності номінацій процесуальних денотатів залежно від категорійних об'єднань (класифікацій) у межах універсальної дієслівної категорії «процесуальність».

У статті висвітлено авторське розв'язання низки поставлених конкретних завдань, які стосуються лише одного із формальних типів вираження кореляцій (корелятивного синтетизму в системах автосемантичних і синсемантичних дієслів української та англійської мов). Зокрема, було поставлено такі завдання: (1) теоретично обґрунтувати параметри формальних показників кореляцій у зіставлюваних дієслівних системах української та англійської мов; (2) з'ясувати особливості корелятивного синтетизму в системах автосемантичних та синсемантичних українських та англійських дієслів; (3) виявити випадки корелятивного синтетизму в дієслівних класах, охоплених різними підкатегоріями дієслівної категорії «процесуальність».

Дослідження виконано на матеріалі 500 українських та 460 англійських дієслів, відібраних із перекладних українсько-англійських, англо-українських, тлумачних словників української та англійської мов [1]; [8];[9]; [10]; [11]; [12]; [13], а також авторської картотеки речень із дієсловами (до аналізу було залучено 1560 українських та 1190 англійських реченнєвих конструкцій).

Понятійно-термінологічний апарат, використаний в роботі (маємо на увазі «синтетизм»), узгоджується із традиційним трактуванням цього терміна в граматиках обох мов.

У сучасній лінгвістиці терміном «кореляція» номінують «взаємну відповідність, взаємозв'язок, зумовленість мовних елементів, тип протиставлення, в основу якого покладено властивості одновимірності [9, с. 384]». Можливість використання цього терміна в зіставленні українських та англійських дієслівних систем із метою узагальнення формальних засобів експлікації забезпечує насамперед двобічний підхід до аналізу, за якого дієслівні системи обох мов проектуються на *tertium comparationis*, створюючи надійне підґрунтя для адекватності висновків.

Корелятивний синтетизм у дієслівних системах української та англійської мов витлумачуємо як синтетичне вираження процесуального денотата в обох мовах. Корелятивний синтетизм як формальний показник дієслівних номінацій, що експлікує один із параметрів дієслівних систем у зіставлених мовах, властивий як автосемантичним, так і синсемантичним дієсловам, хоча кожна з цих класифікаційних систем має свою специфіку як щодо формальних засобів експлікації, так і щодо вичерпності ознак, за якими досліджують і зіставляють ці різномовні дієслівні системи.

Теорія формалізації виявів і класифікацій кореляцій в українській та англійській дієслівних системах ґрунтується, окрім усього іншого, на денотативних ознаках процесуальних номінацій, а саме: на розмежуванні нерозчленованих / розчленованих процесуальних денотатів. Нерозчленованими процесуальними денотатами виступають такі процесуальні фрагменти дійсності, сприйняття й усвідомлення яких здійснюється безвідносно до інших, залежних денотатів (здебільшого предметних чи обставинних): укр. *Дощить. Годинник зупинився*; англ. *It rains. The clock stopped*. Розчленованими процесуальними денотатами є такі процесуальні фрагменти дійсності, які сприймають й усвідомлюють залежно від інших, підпорядкованих ним, денотатів (предметних чи обставинних): укр. *Ми повинні пам'ятати імена відомих людей* – англ. *We must preserve the names of great men*; укр. *Поліція обступила будинок* – англ. *The police surrounded the house*; укр. *Її врода вразила мене* – англ. *Her beauty surprised me*.

Орієнтація на процесуальний денотат забезпечує вичленування відповідних пар українських та англійських найменувань, що їх насамперед засвідчують лексикографічні джерела. При цьому необхідною умовою відбору вважаємо перевірку номінацій за перекладними (українсько-англійськими, англо-українськими) та тлумачними словниками. Систематизації з наступними узагальненнями сприяла орієнтація на прийнятий нами критерій аналізу – *tertium comparationis* – категорію «процесуальність» у її трьох категорійних виявах: «процесуальність-дія», «процесуальність-стан», «процесуальність-відношення».

Ураховуючи різні форми (прості та складні) номінацій процесуальних денотатів у зіставлених мовах, їх можна об'єднати в три типи: корелятивний синтетизм, корелятивний аналітизм та змішаний тип кореляції.

Корелятивним синтетизмом у системі автосемантичних дієслів української та англійської мов вважаємо наявність в обох мовах однослівних номінацій нерозчленованих процесуальних денотатів: укр. *замерзати* (про воду) – англ. *to freeze*; укр. *линяти* – англ. *to fade*; укр. *пахнути* – англ. *to smell*; укр. *спати* – англ. *to sleep*; укр. *кричати* – англ. *to cry*; укр. *посміхатися* – англ. *to smile*; укр. *котитися* – англ. *to roll*; укр. *дзвеніти* – англ. *to ring*; укр. *відпочивати* – англ. *to rest*; укр. *рухатися* – англ. *to move*; укр. *танути* – англ. *to melt*; укр. *літати* – англ. *to fly* etc.

У випадках корелятивного синтетизму процесуальні денотати номінуються в обох мовах синтетичним способом (у межах словоформ). Зауважимо, що на «корелятивний синтетизм» не впливає морфологічний аналітизм (аналітичні форми компонентів формально-синтаксичної структури, часові чи способі морфологічні аналітичні форми)ю

Для аналізу було відібрано лише ті українські та англійські дієслова, які в синтагматиці виявили абсолютний автосемантизм, підтверджений реченневоспроможністю таких дієслів утворювати двоскладне чи односкладне речення дієслівної будови без обов'язкових придієслівних поширювачів: укр. *Дме вітер; Він полюбляє хизуватися; Тріщить лід; Газ горить; Надворі розпогодилося; Листя жовтіє; Літак розбився; Компанія збанкрутувала; Перестань плакати; Буря вищухає*; англ. *Flowers (roses) fade; The prisoner escaped; Such things do not exist; The war (the story, the road) ended; Wait till your coat dries; Prices dropped; Can you draw?; He disappeared nearly ten years ago; It is five years since he died; The lighting flashed and thunder crashed; He coughs very hard.*

При цьому було виявлено кількісну перевагу абсолютно автосемантичних українських дієслів порівняно з англійськими, що, ймовірно, пояснює явище генералізаційних процесів у системі англійських номінацій процесуальних денотатів, якому в

українському дискурсі відповідає досить розвинена конкретика однослівних найменувань: пор., напр.: укр. *Шина лопнула* – англ. *A tyre burst*; укр. *Труба розламалася* – англ. *A pipe burst*; укр. *Повітряна куля лопнула* – англ. *A ballon burst*; укр. *Мішок розірвався* – англ. *A sack burst*; укр. *Нарив прорвався* – англ. *A boil burst*; укр. *Бомба вибухнула* – англ. *A bomb burst*.

Відбираючи автосемантичні дієслова, до уваги було взято їхню повну синтагматику, яку можна було простежити за словниками (за сукупністю фіксованих прикладів словосполучень та речень, з одного боку, та за різними трансформованими перебудовами чи «добудовами» речень, що засвідчували дистрибуцію аналізованих дієслів). Так, наприклад, безсумнівною є синтагматика англійського дієслова *to burn*, автосемантизм якого засвідчують речення: *Coal burns; Gas burns; Wood burns; Smb's face is burning; The house is burning*. Те ж саме стосується синтагматики українських автосемантичних дієслів: *Сонце заходить. Гори чорніють. Пташечка тихне. Поле німіє* (Т. Шевченко).

Іншу лінгвальну специфіку має, наприклад, англійське дієслово *to cook* (*to learn to cook, to know how to cook*). Так, у реченні *The cabbage is taking a long time to cook* – дієслово *to cook* виявляє ознаки синсемантизму на фоні усїєї реченневої структури (*The cabbage is taking a long time to cook (what) – to cook (it)*).

Корелятивним синтетизмом у системі синсемантичних дієслів української та англійської мов вважаємо наявність в обох мовах однослівних номінацій розчленованих процесуальних денотатів: пор.: укр. *обдурювати* (*обманювати*) людей – англ. *to cheat people*; укр. *веселити* публіку – англ. *to cheer the audience*; укр. *вибирати* друзів – англ. *to choose friends*; укр. *розчищати* дорогу – англ. *to clear the way*; укр. *зачиняти* ящик – англ. *to close the box*; укр. *контролювати* ринок – англ. *to command the market*; укр. *з'єднувати* труби – англ. *to connect pipes*

Методика відбору синсемантичних дієслів ґрунтувалася на їхній синтагматиці, що так чи інакше відтворена в словниках. Крім того, широко застосовувалась методика елімінування з метою визначення ступеня обов'язковості елементів у реченнєвій

структурі. Синсемантичні дієслова вибиралися здебільшого із конструкцій, що являють собою двохкомпонентні та трьохкомпонентні семантичні єдності дієслівного типу: укр. *Максим з козаками досягнув берега і зайняв спуск до переправи* (Н. Рибак) – *досягнув* (чого?) *берега*, *зайняв* (що?) *спуск* – у двохкомпонентних семантичних єдностях виділяємо синсемантичні дієслова: *досягати* *займати*; укр. *Доки живі ще ваші матері, хай всі дороги вас до них приводять* (Г. Світлична) – у трьохкомпонентній семантичній єдності виділяємо синсемантичне дієслово *приводити*: *хай приводять* (кого?) *вас* (до кого?) *до них*.

До аналізу було включено українській та англійські синсемантичні дієслова, які в синтагматиці виявили синсемантизм, підтверджений реченнеспроможністю таких дієслів утворювати двоскладне чи односкладне речення дієслівної будови з обов'язковим придієслівним поширювачем: пор. укр. *Треба, щоб кожна людина твердо оцінювала свої сили, бачила свій ідеал наяву* (І. Цюпа); *З ярка чути було далекий шум, у ярках блукало сонце* (М. Хвильовий); *Дивиться мама крізь шибку в поле; буйну пшеницю косять комбайни* (А. Малишко); *Якщо чуєш жарт, шукай у ньому приховану правду* (О. Довженко) – синсемантичні дієслова *оцінювати*, *бачити*, *чути*, *дивитися*, *косити*, *шукати*; англ. *Historians once thought of the history of civilization as being limited to those areas whose influence spread to other areas; They offered us a lot of goods, delivery to be made in October; The government should not give money to the people, who already have money; I want to direct my efforts more towards my own projects* – синсемантичні дієслова *to think*, *to limit*, *to spread*, *to offer*, *to give*, *to have*, *to direct*.

На відміну від корелятивного синтетизму номінацій нерозчленованих процесуальних денотатів, які послідовно супроводжують обставинні (прислівникові) назви (див. приклади попереду), у синтетичних формах вираження розчленованого процесуального денотата в обох мовах наявними є обов'язкові поширювачі процесуальних (дієслівних) назв. При цьому утворюються переважно дієслівно-іменникові (займенникові) чи

дієслівно-прийменниково-іменникові словосполучення, що також виявляють семантико-граматичну еквівалентність: укр. *псувати апетити* – англ. *to spoil an appetite*; укр. *витримувати атаку* – англ. *to stand an attack*; укр. *розклеювати оголошення* – англ. *to stick advertisement*; укр. *включати насос* – англ. *to start a pump*; укр. *розправляти крила* – англ. *to stretch the wings*; укр. *оточувати місто* – англ. *to surround the city*; укр. *ковтати їжу* – англ. *to swallow one's food*; укр. *нідмимати нідлогу* – англ. *to sweep the floor*; укр. *кидати м'яч* – англ. *to throw a ball*; укр. *тренувати солдат* – англ. *to train soldiers*; укр. *складати газету* – англ. *to fold a newspaper*; укр. *запускати повітряний шар* – англ. *to float a balloon*; укр. *відкривати Америку* – *to discover America*; укр. *нідіймати валізу* – англ. *to lift a suitcase*; укр. *навантажувати судно* – англ. *to load a ship*.

Аналіз синсемантичних українських та англійських дієслів засвідчив наявність корелятивного синтетизму у системах таких дієслівних угруповань. При цьому було встановлено, що така закономірність кореляцій властива дієсловам, які виражають усі три субкатегорії дієслівної категорії «процесуальність»: «процесуальність-дія» (укр. *змінювати* (що-н.) – англ. *to change* (smth.); укр. *місити* (що-н.) – англ. *to mix* (smth.); укр. *ховати* (що-н.) – англ. *to hide* (smth.)); «процесуальність-стан» (укр. *турбувати* (кого-н.) – англ. *to trouble* (smb.); укр. *заважати* (кому-н.) – англ. *to disturb* (smb.); укр. *хвилювати* (кого-н.) – англ. *to worry* (smb.)); «процесуальність-відношення» (укр. *ставитися* (до кого-, чого-н. як-н.) – англ. *to treat* (smb. somehow); укр. *стосуватися* (кого-, чого-н.) – англ. *to concern* (smb.); укр. *відноситися* (до кого-, чого-н.) – англ. *to refer* (smb. smth.)).

Отже, зіставний аналіз окремих дієслів, дієслівних рядів, деяких дієслівних груп української та англійської мов у проекції їх на *tertium comparationis* засвідчив, що їм (дієсловам) властиві показники корелятивності / некорелятивності, які на поверхневому рівні експлікують спільні та відмінні риси зіставляваних одиниць як частин граматичного ладу мов загалом. У формальних виявах корелятивних співвідношень у дієслівних системах української та англійської мов переважає корелятивний синтетизм, який

граматично відтворює денотативно-онтологічну природу процесуальних номінацій дій, станів, відношень. Корелятивний синтетизм наскрізно пронизує дієслівні системи української та англійської мов. У переважній більшості до номінацій процесуальних денотатів однієї мови є однослівні найменування в іншій мові. Тому можна твердити, що корелятивний синтетизм, який власне і ґрунтується на денотативно-онтологічній природі процесуальних номінацій, складає основу корелятивності і домінує над іншими видами формальних виявів корелятивних співвідношень. Корелятивний синтетизм у дієслівних системах зіставлюваних мов відтворює саму природу мови в її номінативній функції позначення (номінування, номінацій) дій, станів, відношень між предметами та явищами. Найбільш «прозоро» дієслівний корелятивний синтетизм відтворюють (експлікують) пари автосемантичних дієслів, кожне з яких в обох мовах номінує відповідний денотат своїм власним фонемним складом у межах дієслівної словоформи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий українсько-англійський словник (Comprehensive Ukrainian English Dictionary) / [уклад. Попов Є.Ф. та ін.]. – 4-е вид., випр. та доп. – К. : Чумацький Шлях, 2006. – 704 с.
2. Жлуктенко Ю. О. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3–15.
3. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
4. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Наталя Іваницька // Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 46–59.
5. Іваницька Н. Б. Контрастивістика в системі лінгвістичної компаративістики / Н. Б. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені

- Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство): зб. наук. праць / наук. ред. Н. Л. Іваницька. – Вінниця, 2011. – Вип. 15. – С. 230–236.
6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
 7. Немзер У. Проблемы и перспективы контрастивной лингвистики / У. Немзер // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика: Переводы / [сост. В. П. Нерознака ; общ. ред и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 128–138.
 8. Словник української мови : В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
 9. Сучасний словник іншомовних слів/[уклад. М. П. Коломієць]. – К. : Довіра, 2006. – 190 с.
 10. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/>
 11. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] : dictionary. – Third ed. – Edinburgh Gate : Longman, 2001. – CD ROM.
 12. Merriam-Webster Dictionary on-line [Електронний ресурс] : dictionary. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>.
 13. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Електронний ресурс] : dictionary / chief ed. S. Wehmeier. – Seventh ed. – 110 MB. – Oxford, 2006. – CD-ROM.

Стаття надійшла до редакції 18 лютого 2013 року